

OCHRONA KARNA WOLNOŚCI SUMIENIA I RELIGII W PRAWIE KANONICZNYM

Mirosław Sitarz

Katedra Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Polska
<https://orcid.org/0000-0001-7596-8508>

Streszczenie. Ustawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. stanowi, że wszyscy ludzie, zarówno wierzący, jak i niewierzący, obowiązani są szukać prawdy dotyczącej Boga i Jego Kościoła, a poznana mają obowiązek i prawo z mocy prawa Bożego przyjąć i zachowywać (kan. 748 § 1). Ponadto, ludzie nie mogą być przez nikogo zmuszani do przyjęcia wiary katolickiej wbrew własnemu sumieniu (§ 2). Wolność sumienia i religii ma źródło w godności osoby ludzkiej. Wolność religijna w aspekcie wewnętrznym jest rozumiana jako wolność sumienia, natomiast w aspekcie zewnętrznym jako wolność religii. Podmiotami uprawnionymi do wolności sumienia i religii jest każda osoba ludzka, rodzina oraz wspólnoty religijne.

Słowa kluczowe: osoba ludzka, rodzina, Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku, sumienie, religia

W państwie demokratycznym przedmiotem ochrony prawnej jest dobro wspólne, które „obejmuje całokształt [...] warunków życia społecznego, w jakich ludzie mogą pełniej i szybciej osiągnąć swą własną doskonałość”¹. Dobro wspólne oznacza taki porządek społeczny, w którym zagwarantowane będą podstawowe prawa i wolności każdego człowieka mające źródło w przyrodzonej i niezbywalnej godności osoby ludzkiej². Do tych fundamentalnych

¹ Ioannes PP. XXIII, *Litterae encyclicae de recentioribus rerum socialium processibus ad christiana praecepta componendis Mater et Magistra* (15.05.1961), AAS 53 (1961), s. 401–464; tekst polski w: Papież Jan XXIII, *Encyklika o współczesnych przemianach społecznych w świetle nauki chrześcijańskiej (Mater et Magistra)*, Société d’Editions Internationales, Paris 1965, s. 43–121, nr 66.

² Godność i dobro osoby ludzkiej – zgodnie z zasadą personalizmu chrześcijańskiego – stanowią „nienaruszalny kanon działania”. Dlatego też społeczność każdego rodzaju ma charakter służebny w stosunku do osoby ludzkiej, zob. *Wstęp do Encykliki Mater et Magistra*, w: Papież Jan XXIII, *Encyklika o współczesnych przemianach społecznych*, s. 28.

wolności należą wolność sumienia i religii, które są dobrami prawnie chronionymi zarówno ze strony państwa, jak i Kościoła.

Celem artykułu będzie próba ukazania ochrony karnej wolności sumienia i religii w prawie kanonicznym, która polega na zabezpieczeniu nie tylko całego Kościoła – jako instytucji Bosko-ludzkiej – ale także każdego wiernego przed czynami stanowiącymi naruszenie lub stwarzającymi zagrożenie dla dóbr prawnych, m.in. wolności sumienia i religii, a więc ochrona w wymiarze indywidualnym i instytucjonalnym, wewnętrznym i zewnętrznym.

W artykule zostanie scharakteryzowany zakres przedmiotowy i podmiotowy wolności sumienia i religii, a następnie ochrona karna wolności sumienia i religii na przykładzie przestępstw przeciwko religii i jedności Kościoła uregulowanych w kan. 1364-1369 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.³ Przeprowadzona analiza pozwoli uzyskać odpowiedzi na następujące pytania: czy wolność sumienia i religii należy rozpatrywać łącznie, czy są to dwa odrębne i niezależne od siebie dobra chronione? Kiedy wolność sumienia może podlegać reglamentacji prawnej? Jakie podmioty są uprawnione, a jakie zobowiązane w zakresie ochrony karnej wolności sumienia i religii? W sytuacji popełnienia jakich przestępstw przewidzianych przez ustawodawcę kościelnego racją karania jest ochrona wolności sumienia i religii?

1. ZAKRES PRZEDMIOTOWY WOLNOŚCI SUMIENIA I RELIGII

Św. Jan Paweł II w liście przesłanym szefom państw-sygnatariuszy Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie napisał: „Wolność sumienia i religii [...] jest [...] pierwszym i niezbywalnym prawem osoby ludzkiej, a nawet więcej, można powiedzieć, że w stopniu, w jakim dotyka ona najbardziej intymnej sfery ducha, podtrzymuje głęboko zakotwiczoną w każdej osobie rację bytu innych wolności. Oczywiście, taka wolność może być stosowana tylko w sposób odpowiedzialny, to znaczy w zgodzie z zasadami etycznymi oraz zasadami równości i sprawiedliwości [...]”⁴. Ustawodawca kodeksowy stanowi: „§ 1. Wszyscy ludzie obowiązani

³ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

⁴ *Ioannes Paulus PP. II, Civilibus Auctoritatibus quae sollemne foedus anno MCMLXXV Helsinki factum subscripserunt missus: de libertate conscientiae et religionis* (1.09.1980), AAS 72 (1980), s. 1252–1260 [dalej cyt.: LCR]; tekst polski w: *Kościelne prawo publiczne*.

są szukać prawdy dotyczącej Boga i Jego Kościoła, a poznana mają obowiązek i prawo z mocy prawa Bożego przyjąć i zachowywać. § 2. Ludzie nie mogą być przez nikogo zmuszani do przyjęcia wiary katolickiej wbrew własnemu sumieniu” (kan. 748). Podstawą cytowanego kanonu jest deklaracja Soboru Watykańskiego II o wolności religijnej *Dignitatis humanae*⁵, dlatego też wolność sumienia i religii – jako przedmiot ochrony prawnej – powinny być odczytywane i interpretowane przede wszystkim w kontekście soborowej deklaracji⁶.

1.1. Wolność sumienia

Wolność sumienia stanowi aspekt wewnętrzny wolności religijnej. Zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II, sumienie jest najtajniejszym ośrodkiem i sanktuarium człowieka, gdzie przebywa z Bogiem⁷. „W głębi sumienia człowiek odkrywa prawo, którego sam sobie nie nadaje, lecz któremu winien być posłuszny i którego głos, nawołując go zawsze do miłowania i czynienia dobra oraz unikania zła tam, gdzie należy, rozbrzmiewa we wnętrzu człowieka: Czyń to, tamtego unikaj. Człowiek bowiem ma w sercu wpisane przez Boga prawo; posłuszeństwo temu prawu stanowi właśnie o jego godności, i według niego on sam będzie osądzony” (GS 16). Każda osoba ludzka za pomocą sumienia poznaje i uznaje nakazy prawa Bożego. Czło-

Wybór źródeł, red. M. Sitarz, M. Grochowina, M. Lewicka [i in.], Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 404–411, nr 5.

⁵ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Declaratio de libertate religiosa de iure personae et communitatum ad libertatem sociale et civilem in re religiosa *Dignitatis humanae* (7.12.1965), AAS 58 (1966), s. 929–946 [dalej cyt.: DH]; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 410–421. Należy jednak podkreślić, że kan. 748 § 2 jest powtórzeniem zasady zawartej w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r., zob. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1–593, kan. 1351: „Ad amplexandam fidem catholicam nemo invitus cogatur” (Nikogo nie wolno zmuszać, wbrew jego woli, do przyjęcia wiary katolickiej). Potwierdził to także Sobór Watykański II: „Chociaż w życiu Ludu Bożego, pielgrzymującego przez zmienne koleje historii ludzkiej, niekiedy pojawiał się sposób postępowania mniej zgodny z duchem ewangelicznym, a nawet mu przeciwny, to jednak pozostawała zawsze niezmienna nauka Kościoła, że nikogo do wiary nie należy przymuszać” (DH 12).

⁶ J.A. Coriden, *The Obligation and Right to Search for Truth and to Embrace It*, w: *New Commentary on the Code of Canon Law*, red. J.P. Beal, J.A. Coriden, T.J. Green, Paulist Press, New York–Mahwah 2000, s. 912.

⁷ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis *Gaudium et spes* (7.12.1965), AAS 58 (1966), s. 1025–1116 [dalej cyt.: GS]; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje*, s. 526–606, nr 16.

wiek nie powinien być przymuszany do postępowania sprzecznego z sumieniem, a także nie powinien spotykać się z przeszkodami, gdy działa zgodnie z własnym sumieniem. Z uwagi na fakt, iż „praktykowanie religii z samego jej charakteru polega przede wszystkim na aktach wewnętrznych, swobodnych i wolnych, przez które człowiek zwraca się wprost do Boga, tego rodzaju akty nie mogą być przez władzę czysto ludzką ani nakazywane, ani zabraniane” (DH 3).

Wolność sumienia dotyczy sfery przeżyć każdego człowieka i jego zdolności do wyboru światopoglądu, który uważa za prawdziwy⁸. „Wszyscy [...] ludzie są zobowiązani, zwłaszcza w tym, co odnosi się do Boga i Jego Kościoła, do poszukiwania prawdy, a poznawszy ją, przyjąć i zachować. [...] te obowiązki dotyczą sumienia ludzkiego i wiążą je, a prawda narzuca się w sumieniu tylko siłą siebie samej [...]” (DH 1). Dlatego też wolność sumienia obejmuje wolność religijną w aspekcie wewnętrznym, która polega na zdolności człowieka do poznania prawdy o Bogu, a także obowiązku jej przyjęcia i postępowania zgodnie z poznaną prawdą. Każda osoba ludzka jest zobowiązana, a jednocześnie uprawniona do nieustannego poszukiwania prawdy w dziedzinie religijnej w taki sposób, aby „ukształtować w sobie słuszny i prawdziwy sąd sumienia” (DH 3). Osąd sumienia nie podlega jednak reglamentacji prawnej i – dopóki nie zostanie uzewnętrzniony w stosunkach międzyludzkich – pozostaje poza zasięgiem interwencji władzy publicznej⁹. Należy jednak podkreślić, że nie tylko Kościół, ale również państwo powinno udostępnić każdemu człowiekowi wszystko, czego potrzebuje do prowadzenia prawdziwie ludzkiego życia. Dlatego do takich Ojcowie soborowi – obok pożywienia, pracy czy dobrej opinii – wskazali postępowanie zgodne z normą własnego sumienia (GS 26).

1.2. Wolność religii

Aspektem zewnętrznym wolności religijnej jest wolność religii, określana również jako wolność wyznania. Ojcowie Soboru przypomnieli: „Stosownie do swej godności wszyscy ludzie, ponieważ są osobami, to znaczy istotami obdarzonymi rozumem i wolną wolą, a przeto wyposażonymi w osobistą odpowiedzialność, przez własną naturę są przynaglani i moralnie zobowiązani do poszukiwania prawdy – przede wszystkim religijnej. Są też zobowiązani

⁸ M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 roku*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2005, s. 7.

⁹ Tamże, s. 22.

do przyłgnięcia do poznanej prawdy oraz podporządkowania całego swego życia według jej wymagań. Temu zaś obowiązkowi sprostać w sposób odpowiadający swojej naturze ludzie mogą tylko wtedy, gdy będą cieszyć się wolnością wewnętrzną [wolnością sumienia – M.S.], a zarazem wolnością od przymusu zewnętrznego. [...] prawo do wolności religijnej zasadza się nie na subiektywnej dyspozycji osoby, lecz na samej jej naturze. Dlatego prawo do tej wolności trwa nadal także w tych, którzy nie wypełniają obowiązku poszukiwania prawdy i przyłgnięcia do niej; a w korzystaniu z niego nie można przeszkadzać, byleby tylko był respektowany słuszny ład publiczny” (DH 2)¹⁰. W związku z tym każdy człowiek jest moralnie zobowiązany do: 1) szukania prawdy; 2) trwania przy poznanej prawdzie i 3) kształtowania zgodnie z poznaną prawdą swojego życia. Tego zobowiązania ludzie nie byłiby w stanie wypełniać w sposób zgodny ze swoją naturą, gdyby nie mieli zagwarantowanej wolności od przymusu zewnętrznego¹¹, tj. przymusu ze strony jednostki, grup społecznych i wszelkiej władzy ludzkiej, tak, aby „nikt nie był zmuszany do działania wbrew swemu sumieniu ani nie doznawał przeszkody, gdy działa według swego sumienia – prywatnie czy publicznie, sam albo stowarzyszony z innymi – w należnych granicach” (DH 2).

Wolność religii – jako aspekt zewnętrzny wolności religijnej – odnosi się do tego, co jest uzewnętrzniane, gdyż „wolność religijna wyraża się w działaniach, które nie są tylko wewnętrzne ani wyłącznie jednostkowe, ponieważ istota ludzka myśli, działa i porozumiewa się w relacji z innymi; «wyznanie» i «praktyka» wiary religijnej wyrażają się szeregiem aktów widzialnych, czy to osobistych, czy zbiorowych, prywatnych czy publicznych, które rodzą wspólnotę z osobami tej samej wiary, ustalają więź przynależności wierzącego z organiczną wspólnotą religijną; ta więź może mieć różny stopień, różną intensywność zgodnie z naturą i wskazaniem wiary czy przekonaniami, które jednostka podziela” (LCR 2).

Wolność religii obejmuje: 1) wolność uzewnętrzniania swoich przekonań w życiu prywatnym i publicznym (wolność w sensie pozytywnym); 2) wolność od przymusu zewnętrznego w manifestowaniu swoich przekonań reli-

¹⁰ Zob. także: Ioannes PP. XXIII, *Litterae encyclicae de pace omnium gentium in veritate, iustitia, caritate, libertate constituenda Pacem in terris* (11.04.1963), AAS 55 (1963), s. 257–304; tekst polski: Papież Jan XXIII, *Encyklika o pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności (Pacem in terris)*, wyd. 2, Wydawnictwo Znak, Kraków 1969, nr 9.

¹¹ M. Jaworski, *Wprowadzenie do deklaracji o wolności religijnej*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje*, s. 407.

gijnych (wolność w sensie negatywnym)¹². Wolność religijna podlega ochronie prawnej także ze strony władzy państwowej, której właściwym celem jest dbanie o dobro wspólne w wymiarze doczesnym. Dlatego władza państwowa powinna uznawać i wspierać życie religijne swoich obywateli, ale w sytuacji, w której rości sobie prawo do kierowania aktami religijnymi lub ich zabrania – przekracza swoje kompetencje (DH 3).

2. ZAKRES PODMIOTOWY WOLNOŚCI SUMIENIA I RELIGII

Soborowa deklaracja *Dignitatis humanae* już w podtytule – „o prawie osoby i wspólnot do społecznej i obywatelskiej wolności w sprawach religii” – określa zakres podmiotowy wolności sumienia i religii. Uczestnikami wolności sumienia i religii są wszyscy ludzie, zarówno wierzący, jak i niewierzący, którzy w jakikolwiek sposób stawiają w swoim życiu zagadnienie religii. Jeśli zatem ktoś problem religii rozwiązuje w sposób negatywny, wchodzi to także w zakres „sprawy religii”, a w konsekwencji nie może on podlegać jakikolwiek naciskom z zewnątrz¹³.

W wolności sumienia i religii należy wyróżnić aspekty indywidualne i wspólnotowe oraz prywatne i publiczne, które są ze sobą ściśle powiązane.

2.1. Podmiot uprawniony

Zgodnie z nauką Magisterium Kościoła, podmiotami uprawnionymi do wolności sumienia i religii są: 1) człowiek; 2) rodzina; 3) wspólnoty religijne.

Każda **osoba ludzka** ma prawo do wolności religijnej (DH 2), rozumianej zarówno w aspekcie wewnętrznym (wolność sumienia), jak i zewnętrznym (wolność religii). Papież Jan Paweł II wskazał na następujące wolności przysługujące każdemu człowiekowi w aspekcie osobowym (indywidualnym): 1) wolność przyłączania się lub nie do określonego wierzenia i do odpowiadającej mu wspólnoty wyznaniowej; 2) wolność spełniania indywidualnie i zbiorowo, prywatnie i publicznie aktów modlitewnych i kultowych oraz posiadania kościołów i miejsc kultu w takiej ilości, w jakiej wymagają tego potrzeby wierzących; 3) wolność osób w korzystaniu z opieki religijnej wszędzie tam, gdzie się znajdują, szczególnie w zakładach opieki społecznej

¹² Szerzej zob. J. Krukowski, *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2013, s. 122–124; R. Paprzycki, *Prawna ochrona wolności sumienia i wyznania*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 46–48.

¹³ M. Jaworski, *Wprowadzenie do deklaracji o wolności religijnej*, s. 408.

(klinikach, szpitalach), w koszarach wojskowych i miejscach pełnienia alternatywnej do wojskowej służby cywilnej, jak również w więzieniach; 4) wolność od nacisku na płaszczyźnie osobistej, obywatelskiej lub społecznej, który zmusza do spełniania czynów sprzecznych z własną wiarą, oraz wolność od poddawania określonemu rodzajowi wychowania lub przymusu należenia do grup lub stowarzyszeń, których zasady sprzeczne są z własnymi przekonaniami religijnymi osób; 5) wolność, która zapewni każdemu człowiekowi, że nie będzie – w odróżnieniu od innych obywateli – spotykał się z ograniczeniami i dyskryminacjami w różnych dziedzinach życia z powodu wiary religijnej w zakresie kariery, studiów, pracy, zawodu, udziału we władzach państwowych i społecznych (LCR 4).

Podstawą tych dóbr prawnie chronionych jest godność osoby ludzkiej, „która odczuwa przemożną wewnętrzną konieczność wolnego działania «według nakazów sumienia»” (LCR 2). Rozpatrując natomiast przysługującą każdemu człowiekowi wolność sumienia i religii od strony *stricte* rozumowej, należy wskazać przede wszystkim jako podstawę prawo Boże, które jest wieczne, obiektywne i uniwersalne, będące „najwyższą normą życia ludzkiego” (DH 3). Znaczenie jednak prawa Bożego w definiowaniu wolności sumienia i religii odkrywa dopiero ten, kto je znalazł, trwa przy nim i według niego postępuje (kan. 748 § 1). Ponadto, dla chrześcijan podstawy doktrynalne wolności sumienia i religii znajdują się również w Objawieniu. Ojcowie *Vaticanum II* stwierdzili: „To, co ten Sobór Watykański głosi o prawie człowieka do wolności religijnej, ma fundament w godności osoby, której wymagania pełniej ukazały się rozumowi ludzkiemu przez doświadczenie wieków. Co więcej, ta nauka o wolności korzeniami tkwi w Objawieniu Bożym, dlatego tym bardziej pieczołowicie powinna być przez chrześcijan przestrzegana” (DH 9). W związku z tym, naczelnym twierdzeniem nauki katolickiej jest to, że „człowiek powinien odpowiedzieć Bogu przez wiarę dobrowolnie; dlatego nikogo nie wolno przymuszać do przyjęcia wiary wbrew jego woli” (DH 10).

Każdej **rodzinie**, ponieważ jest społecznością cieszącą się własnym i pierwotnym prawem, przysługuje uprawnienie do swobodnego organizowania domowego życia religijnego pod kierunkiem rodziców, którzy mają prawo określania – zgodnie ze swoimi przekonaniami religijnymi – rodzaju nauczania religijnego przekazywanego swoim dzieciom (DH 5). Dlatego też ochronie karnej podlegają w szczególności: 1) wolność rodziców w wychowaniu swych dzieci w tych przekonaniach religijnych, które inspirują ich własne życie, jak również możliwość uczęszczania dzieci na nauczanie katechetyczne i religijne, prowadzone przez wspólnotę; 2) wolność rodzin w wyborze

szkół lub innych sposobów, które zapewniają ich dzieciom to wychowanie, bez narzucanej bezpośrednio lub pośrednio konieczności podjęcia dodatkowych obowiązków, które w rzeczywistości uniemożliwiają korzystanie z tej wolności (LCR 4)¹⁴.

Wolność sumienia i religii, która przysługuje **poszczególnym osobom ludzkim**, powinna zostać zagwarantowana im również wtedy, **gdy działają wspólnie**, ponieważ domaga się tego zarówno społeczna natura człowieka, jak i sama religia (DH 4). Papież Leon XIII stwierdził: „Wrodzone jest człowiekowi żyć w społeczeństwie; w odosobnieniu bowiem nie może on niezbędnych opatrzyć życia potrzeb ani umysłu i serca odpowiednio wykształcić”¹⁵.

Dlatego też w płaszczyźnie wspólnotowej należy m.in. wskazać: 1) wolność posiadania własnej hierarchii wybieranej przez nie w sposób wolny; 2) wolność przełożonych wspólnot religijnych; 3) wolność posiadania własnych instytutów formacji religijnej i studiów teologicznych; 4) wolność otrzymywania i publikowania książek religijnych dotyczących wiary i kultu oraz swobodnego z nich korzystania; 5) wolność głoszenia i przekazywania nauczania wiary słowem i na piśmie; 6) wolność posługiwania się w tym samym celu środkami społecznego przekazu; 7) wolność prowadzenia działalności wychowawczej, dobroczynnej, opiekuńczej (LCR 4). Pomimo tego, że wolność religii dotyczy poszczególnych osób, to jednak każdy człowiek podejmuje decyzje w kontekście społecznym. Stąd społeczność kościelna i państwowa mają respektować te uprawnienia, powstrzymując się od jakiegokolwiek przymusu w sprawach religii.

2.2. Podmiot zobowiązany

Papież Benedykt XVI powiedział: „Godność każdego człowieka jest rzeczywiście zagwarantowana tylko wtedy, gdy wszystkie jego zasadnicze prawa są uznawane, chronione i umacniane. Kościół od zawsze powtarzał, że

¹⁴ Szerzej na temat wychowania chrześcijańskiego i katolickiego zob. Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Declaratio de educatione christiana Gravissimum educationis* (28.10.1965), AAS 58 (1966), s. 728–739; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje*, s. 314–324; KPK/83, kan. 217, 226 § 2, 793–821; M. Sitarz, *Ochrona funkcji wychowawczej rodziny w prawie kanonicznym*, w: *Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, J. Gręźlikowski, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2017, s. 63–86.

¹⁵ Leo PP. XIII, *Epistola encyclica SS. D. N. Leonis XIII de civitatum constitutione christiana Immortale Dei* (1.11.1885), ASS 18 (1885), s. 161–180; tekst polski w: *Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł*, s. 182.

podstawowe prawa, bez względu na to, jak są formułowane i jakie jest ich znaczenie w poszczególnych kulturach, mają charakter powszechny, gdyż wynikają z samej natury człowieka. Prawo naturalne, zapisane przez Boga w ludzkim sumieniu, jest «wspólnym mianownikiem» dla wszystkich ludzi i narodów; jest ono powszechnym przewodnikiem, którego wszyscy mogą poznać, i w oparciu o którego wszyscy mogą się porozumieć. Prawa człowieka mają ponadto swe ostateczne oparcie w Bogu Stwórcy, który obdarzył każdego człowieka rozumem i wolnością. Jeśli abstrahuje się od tego mocnego fundamentu etycznego, prawa człowieka są niepewne, ponieważ brak im mocnego oparcia»¹⁶. Troska o prawo do wolności sumienia i religii oraz jego ochronę spoczywa w wymiarze instytucjonalnym na władzy państwowej i kościelnej, natomiast w wymiarze indywidualnym – na każdym obywatelu i wiernym¹⁷.

Prawo i obowiązek Kościoła – jako instytucji Bosko-ludzkiej – dotyczące troski o wolność sumienia i religii wynika przede wszystkim z Jego misji powierzonej przez Jezusa Chrystusa: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” (Mt 28,19)¹⁸. Natomiast wszyscy wierni chrześcijanie, którzy przez chrzest zostali ukonstytuowani Ludem Bożym, na swój sposób uczestniczą w kapłańskim, prorockim i królewskim posłannictwie Chrystusa, a także są „powołani do wypełniania misji, jaką Bóg powierzył pełnić Kościołowi w świecie” (kan. 204 § 1).

Państwo, które jest społecznością odmiennego typu, powinno uznawać wolność sumienia i religii i ją chronić. „Władza państwowa powinna więc przez sprawiedliwe ustawy i przez inne odpowiednie środki podjąć skuteczną ochronę wolności religijnej wszystkich obywateli i stworzyć korzystne warunki do rozwoju życia religijnego” (DH 6).

¹⁶ Benedykt XVI, *Przemówienie z okazji 60-lecia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* (10.12.2008), w: *Kościelne prawo publiczne. Wybór źródeł*, s. 478–479.

¹⁷ „Ponieważ dobro wspólne społeczeństwa, którym jest całość tych warunków życia społecznego, dzięki którym ludzie mogą pełniej i swobodniej osiągnąć doskonałość, polega zwłaszcza na zachowaniu praw i obowiązków osoby ludzkiej, dlatego troska o prawo do wolności religijnej spoczywa tak na obywatelach, jak i na grupach społecznych oraz na władzach państwowych i na Kościele oraz na innych wspólnotach religijnych, byle działało się to w sposób każdemu właściwy, odpowiednio do jego obowiązków wobec dobra wspólnego” (DH 6).

¹⁸ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, wyd. 5, Pallottinum, Poznań 2008.

3. GWARANCJE OCHRONY KARNEJ WOLNOŚCI SUMIENIA I RELIGII W WYMIERZANIU SANKCJI KARNYCH

Po scharakteryzowaniu przedmiotowego i podmiotowego zakresu wolności sumienia i religii, należy wskazać, w jaki sposób ustawodawca w KPK/83 chroni te podstawowe wolności każdego człowieka przede wszystkim w kontekście przestępstw przeciwko religii i jedności Kościoła (kan. 1364-1369).

Do przestępstw przeciwko religii i jedności Kościoła ustawodawca kodeksowy zalicza: apostazję, herezję i schizmę (kan. 1364)¹⁹, współudział w rzeczach świętych z niekatolikami (kan. 1365), oddanie dzieci do chrztu lub na wychowanie w religii niekatolickiej (kan. 1366), profanację postaci eucharystycznych (kan. 1367), krzywoprzysięstwo (kan. 1368), bluźnierstwo, obrazę moralności, religii lub Kościoła (kan. 1369)²⁰. W wymienionych przestępstwach racją karania jest przede wszystkim ochrona jedności Kościoła, obrona wiary i czystości jej depozytu, która jest podstawowym dobrem Kościoła. Osoba, która popełnia przestępstwo apostazji, herezji czy schizmy wyrządza szkodę całej wspólnoty kościelnej, wprowadza rozbieżności doktrynalne. Godzi w ten sposób w prawa i wolności innych osób, dotyczące zwłaszcza problematyki religijnej. W odniesieniu do przestępstwa oddania dzieci do chrztu lub na wychowanie w religii niekatolickiej racją karania jest ochrona dobra wiary i praw dzieci ochrzczonych w Kościele katolickim do wychowania w religii katolickiej (kan. 217) oraz prawa i obowiązku rodziców do zapewnienia wychowania zgodnego z nauką przekazywaną przez Kościół (kan. 226 § 2). Z kolei racją karania przestępstw znieważenia Eucharystii, krzywoprzysięstwa, bluźnierstwa, obrazy moralności, religii lub Kościoła jest obraza uczuć religijnych, ochrona czci należnej Bogu, a także

¹⁹ „Herezją nazywa się uporczywe, po przyjęciu chrztu, zaprzeczanie jakiegóż prawdziwosci, w którą należy wierzyć wiarą boską i katolicką, albo uporczywe powątpiewanie o niej; apostazją – całkowite porzucenie wiary chrześcijańskiej, schizmą – odmowa uznania zwierzchnictwa Biskupa Rzymskiego lub utrzymywania wspólnoty z członkami Kościoła, uznającymi to zwierzchnictwo” (kan. 751 KPK/83).

²⁰ Szerzej na temat charakterystyki poszczególnych przestępstw zob. J. Syryjczyk, *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2003, s. 19–60.

ochrona religii, Kościoła i moralności chrześcijańskiej w życiu publicznym²¹.

WNIOSKI

Z przeprowadzonej analizy należy wyciągnąć następujące wnioski:

1) Wolność sumienia i religii ma źródło w przyrodzonej i niezbywalnej godności osoby ludzkiej. Ustawodawca kodeksowy stanowi, że każdy człowiek – ochrzczony i nieochrzczony, wierzący i niewierzący – obowiązany jest szukać prawdy dotyczącej Boga i Jego Kościoła, a poznana ma obowiązek i prawo z mocy prawa Bożego przyjąć i zachowywać. Ludzie nie mogą być przez nikogo zmuszani do przyjęcia wiary katolickiej wbrew własnemu sumieniu.

2) Każdy człowiek ma prawo do wolności religijnej, rozumianej w aspekcie wewnętrznym jako wolność sumienia oraz zewnętrznym – wolność religii, inaczej wyznania. Wolność sumienia odnosi się do sfery przeżyć każdego człowieka i jego zdolności do wyboru światopoglądu, który uważa za prawdziwy, natomiast wolność religii polega na uzewnętrznianiu tego światopoglądu w relacjach międzyludzkich.

3) Podmiotami uprawnionymi do wolności sumienia i religii jest zarówno każdy człowiek, jak i rodzina oraz wspólnoty religijne. Z kolei podmiotami zobowiązanymi są: władza państwowa i kościelna oraz w wymiarze indywidualnym – każdy obywatel i wierny Kościoła.

4) Ochrona karna wolności sumienia i religii została zagwarantowana w KPK/83 m.in. w kontekście przestępstw przeciwko religii i jedności Kościoła.

PIŚMIENNICTWO

1965. „Wstęp do Encykliki *Mater et Magistra*.” W Papież Jan XXIII, *Encyklika o współczesnych przemianach społecznych w świetle nauki chrześcijańskiej (Mater et Magistra)*, 13–45. Paris: Societé d’Editions Internationales.

Coriden, James A. 2000. “The Obligation and Right to Search for Truth and to Embrace It.” In *New Commentary on the Code of Canon Law*, edited by John P. Beal, James A. Coriden, and Thomas J. Green, 912–913. New York–Mahwah: Paulist Press.

²¹ W. Wójcik, J. Krukowski, F. Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. T. 4. Księga V. Dobra doczesne Kościoła. Księga VI. Sankcje w Kościele*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1987, s. 219–234.

- Jaworski, Marian. 2002. „Wprowadzenie do deklaracji o wolności religijnej.” W Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, 405–409. Poznań: Pallottinum.
- Krukowski, Józef. 2013. *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Makarska, Małgorzata. 2005. *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 roku*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Paprzycki, Rafał. 2015. *Prawna ochrona wolności sumienia i wyznania*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Sitarz, Mirosław. 2017. „Ochrona funkcji wychowawczej rodziny w prawie kanonicznym.” W *Małżeństwo i rodzina w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, red. Józef Krukowski, Mirosław Sitarz, i Janusz Gręźlikowski, 63–86. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Syryjczyk, Jerzy. 2003. *Kanoniczne prawo karne. Część szczególna*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Wójcik, Walenty, Józef Krukowski, i Florian Lempa. 1987. *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. T. 4. Księga V. Dobra doczesne Kościoła. Księga VI. Sankcje w Kościele*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.

PENAL PROTECTION OF FREEDOM OF CONSCIENCE
AND RELIGION IN CANON LAW

Summary. The legislator in the 1983 Code of Canon Law states that all persons both believers and non-believers are bound to seek the truth in those things which regard God and his Church and by virtue of divine law are bound by the obligation and possess the right of embracing and observing the truth which they have come to know (can. 748 § 1). Furthermore no one is ever permitted to coerce persons to embrace the Catholic faith against their conscience (§ 2). Freedom of conscience and religion comes from the dignity of the human person. The religious freedom is understood in the internal aspect as the freedom of conscience and in the external one as the freedom of religion. The entities entitled to the freedom of conscience and religion are every human being, family and religious communities.

Translated by Agnieszka Romanko

Key words: human being, family, the 1983 Code of Canon Law, conscience, religion